

Vijfentwintig jaar stootvogels in het Noordelijk Deltagebied

Gerard Ouweeneel

Eerder deed de auteur verslag over door hem gedane waarnemingen aan stootvogels in het Noordelijk Deltagebied over de periode 1956-1976 (Ouweeneel 1976) en de periode 1976-1980 (Ouweeneel 1982). Deze verslagen konden tot stand komen doordat vanaf 1956 tijdens excursies in het Noordelijk Deltagebied alle waargenomen stootvogels zijn geregistreerd. Door de telgegevens seizoensgewijs te projecteren op het aantal uitgevoerde excursies werd per soort een excursiegemiddelde verkregen. Uit dit gegeven, uitgezet over een reeks van jaren, komen populatieschommelingen naar voren, welke fluctuaties weer te plaatsen zijn tegenover veranderingen in het studiegebied zelf of daarbuiten. Aangezien het verleden ons heeft ingescherpt hoe nuttig en noodzakelijk het is populatieschommelingen bij (stoot)vogels nauwgezet te volgen en ook omdat de veranderingen in het studiegebied nog steeds gaande zijn, viel het besluit met deze aanpak door te gaan. In dit verslag inzicht over het verloop gedurende de periode 1965-1990.

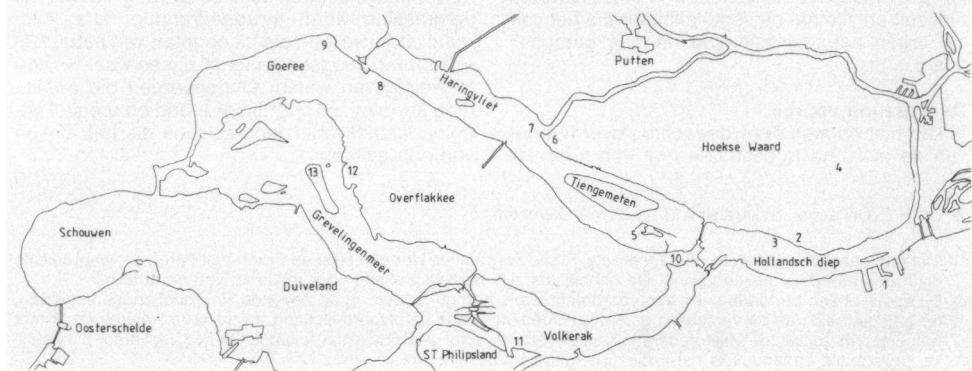
Methode en verantwoording

De gekozen periode is niet willekeurig. In de eerste jaren van het tijdvak bevonden van een aantal stootvogelsoorten de Europese populaties zich nog op een dieptepunt (Bijleveld 1974), waar herstel op volgde. Voorts vielen de sluitingen van het Haringvliet (1970) en de Grevelingen (1972) in het tijdvak. Deze ingrepen leidden tot dusdanige veranderingen dat de aanwezigheid van stootvogels werd beïnvloed. Dan zal van het steeds parkachtiger worden van het landschap - overigens geenszins beperkt tot het studiegebied - ook een effect uitgaan op de presentie van stootvogels. Evenmin tot het Noordelijk Deltagebied beperkt zich de ontwikkeling dat, in vergelijking met de jaren voordien, gedurende het tijdvak 1965-1990 de houding van bij stootvogels betrokken publiek buiten vogelaars, toleranter werd. Wel weer specifiek voor het studiegebied gelden de veranderingen als gevolg van de sluiting van het Krammer-Volkerak in 1987 en het volbouwen van het industrieterrein bij Moerdijk in 1989/1990. Voor het Krammer-Volkerak staan ten aanzien van de inrichting grote plannen op stapel (Beheerscommissie Krammer-Volkerak 1989). Door gebrek aan belangstelling kon op het 2600 hectare metende industrieterrein bij Moerdijk de natuur bijna twintig jaar vrij haar gang gaan, waardoor het gebied onder andere stootvogels trok. Dit is thans voorbij.

Behalve voor de Bruine Kiekendief (*Circus aeruginosus*) kent het studiegebied geen specifieke broedbiotopen voor stootvogels. Om deze reden, en ook omdat de toegepaste hierboven beschreven werkwijze meer resultaat oplevert bij het registreren van niet-broedvogels, valt in dit verslag de nadruk op de situatie tijdens het winterhalfjaar. Hiertoe werd de periode 1 september tot en met 31 maart genomen. De excursies lagen gelijkmatig over de maanden gespreid en hadden niet specifiek tot doel het waarnemen van stootvogels.

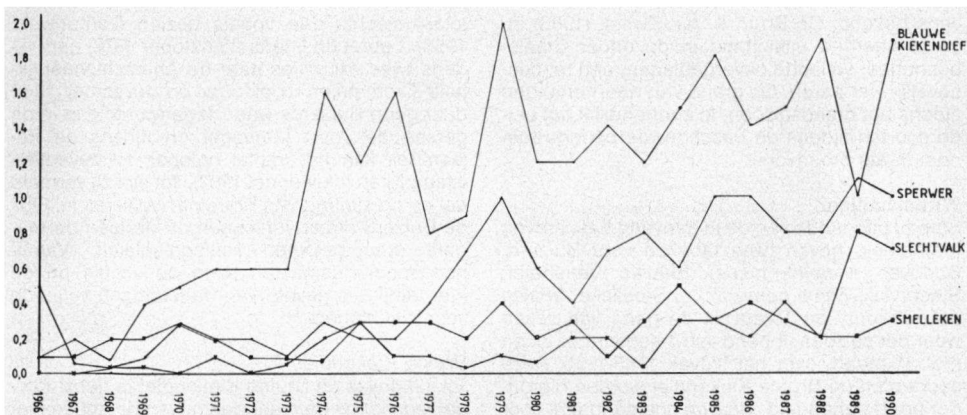
Het gebied

De excursies leidden door de Hoeksche Waard, Voorne en Putten, Goeree-Overflakkee en het noordelijke deel van Schouwen-Duiveland. In dit gebied overheersen grootschalige landbouwgebieden. Met uitzondering van de Kwade Hoek op Goeree, vielen de duinen van Voorne, Goeree en Schouwen buiten de routes. Bijzondere aandacht kregen de oevergebieden van Hollandsch Diep-Haringvliet, waarbij de nadruk viel op de Spuimond (Kuypers 1974), Ambachtsheerlijkheid Cromstrijen (Ouweeneel 1971), de Ventjagersplaat, de Slikken van Flakkee (Beijersbergen & Van den Berg 1980) en de Scheelhoek (Lebrét 1967). Sinds 1987 kwamen daarbij de oevergebieden van Krammer-Volkerak, waarbij het accent ligt op de Hellegatsplaten en de Slikken van

Het Noordelijk Deltagebied.

The Northern part of the Delta, Southwest Netherlands.

Grafiek 1. Per excursie gemiddeld aantal waargenomen Buizerden en Torenvalken over 1966-1990.

Table 1. Average number of Buzzards *Buteo buteo* and Kestrel *Falco tinnunculus* observed during excursions in 1966-1990.

De Heen. Opgesomde terreinen hebben gemeen dat ze veel vogels herbergen, ergo een ruim prooiaanbod, en dat ze een reservaatstatus bezitten en/of moeilijk toegankelijk zijn voor het publiek, waardoor een behoorlijke mate van rust is verzekerd.

Broedvogels

In het onderzochte gebied zijn thans regelmatig broedvogel Buizerd (*Buteo buteo*), Bruine Kiekendief, Boomvalk (*Falco subbuteo*) en Torenvalk (*Falco tinnunculus*). In het behandelde tijdvak broedde voorts incidenteel Blaauwe Kiekendief (*Circus cyaneus*) in of nabij het Noordelijk Deltagebied (Meininger 1988). Tot en met 1968 was de Grauwe Kiekendief (*Circus pygargus*) broedvogel op Goeree (Stichting Natuurmonument De Beer 1970). Voorts broedde deze soort in 1978 en 1979 in het gebied van de Spuimond (Ouweneel 1981); nadien niet meer.

Sinds 1984, mogelijk al eerder, is de Buizerd broedvogel van de grote griendcomplexen langs de noord- en zuidoever van het Hollandsch Diep en/of van doorgeschoten wilgencomplexen op het Industrieterrein Moerdijk. Het paartje dat in 1987 broedde in de voormalige eendenkooi op de Hoogezandsche Gorzen bracht toen twee jongen groot (De Bruin & Van Swelm 1988). Na een

sterke toename tussen 1970 en 1982, is sindsdien het aantal broedparen van de Bruine Kiekendief in het Deltagebied min of meer gestabiliseerd (Meininger 1988).

In de periode 1982-1987 schommelde het aantal broedparen in Zuidwest-Nederland inclusief de Biesbosch tussen 165 en 185 paren, waarvan in 1987 46-57 paren in het Noordelijke Deltagebied. Ruwweg de helft hiervan broedde langs het Haringvliet, inclusief de oevergebieden van Tiengemeten. In 1970 broedden langs het Hollandsch Diep-Haringvliet slechts 3-6 paren (Ouweneel 1978), zodat de toename in twaalf jaar tot de door Meininger (1988) opgegeven 41-42 paren voor 1982 in het Noordelijk Deltagebied bepaald spectaculair is.

Thans herbergen alle geschikte biotopen een of meer broedparen en aangenomen mag worden dat het huidige populatieniveau mede wordt bepaald door de omvang van geschikte broedbiotoop. Broeden in grootschalig akkerland, zoals in de Flevopolders, heb ik tot dusver niet waargenomen. Wel valt te constateren dat de Bruine Kiekendief succesvol kan standhouden in kleinschalig ruigtegebied, soms dicht bij druk bereiden wegen.

Van Boomvalk en Torenvalk zijn als broedvogel voor het studiegebied geen kwantitatieve gege-

Vanaf de hoogspanningsmasten over de Hellegatsplaten zijn vaak Buizerden in actie op zoek naar de talrijke draadslochterfossen. Foto: Gerard Ouweneel.

vens bekend; De Bruin & Van Swelm (1988) inventariseerden uitsluitend in de onder Staatsbosbeheer vallende oevergebieden, één respectievelijk vier paren. Op grond van waarnemingen tijdens het broedseizoen, is aannemelijk dat beide soorten tijdens de beschouwde periode toenamen als broedvogel.

Winterhalfjaar

Steeds uitgaande van de in aanvang beschreven methodiek, geven twee tabellen voor Buizerd, Sperwer (*Accipiter nisus*), Blauwe Kiekendief, Slechtvalk (*Falco peregrinus*), Smelleken '*Falco columbarius*' en Torenvalk de gang van zaken weer per seizoen, lopend van 1 september tot en met 31 maart, over het tijdvak 1965-1990. Deze soorten en de Bruine Kiekendief worden hieronder apart behandeld, waarna nog aandacht voor de resterende min of meer regelmatig waargenomen stootvogels.

Buizerd

Hoewel per opeenvolgende seizoenen opmerkelijke verschillen kunnen optreden, is de opgaande trend sinds het begin van het tijdvak evident. In 1965-1966 werd gemiddeld minder dan één Buizerd per excursie waargenomen, tegen meer dan zeven vogels per excursie twintig jaar later. Afgezien van een algemene populatiegroei (Sovon 1987), werd ongetwijfeld in het onderzoeksgebied het landschap voor Buizerds aantrekkelijker. Het polderlandschap werd parkachtiger en sinds 1970 kwamen op de buitengronden van de afgesloten estuaria, bomen en struiken tot ontwikkeling. Het gebied van de Korendijkse Slikken is voor deze gang van zaken exemplarisch; thans verblijven hier 's winters tot vier Buizerds maar tijdens vijftien in de periode 1942-1955 in dit gebied gehouden winterexcursies, werden in

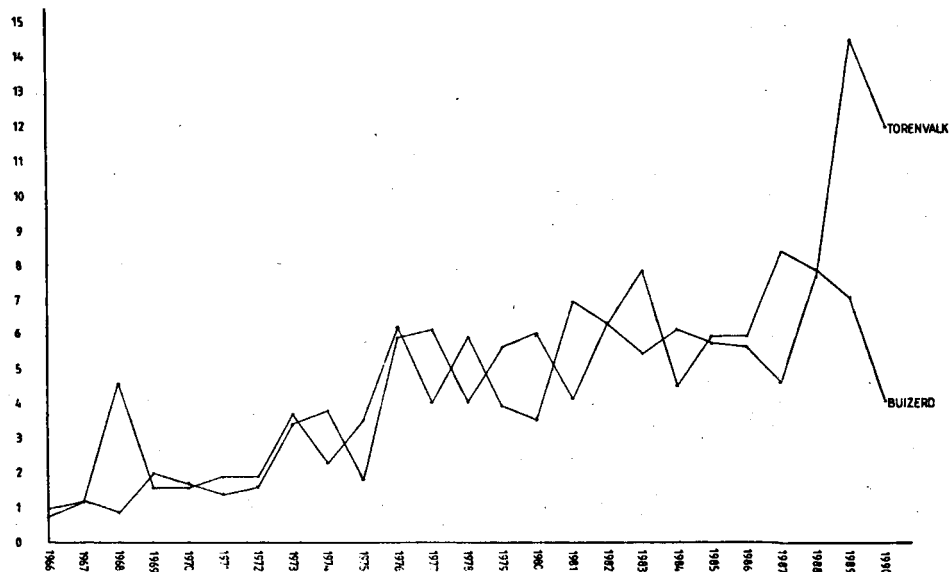
totaal slechts drie vogels gezien (Lathouwers 1955). Lebrecht (in litteris 23 oktober 1972) nam tijdens twee excursies naar de Ambachtsheerlijkheid Cromstrijen in oktober en november 1942 daar geen Buizerds waar. Tegenwoordig is in dit gebied de soort jaarvogel en tijdens de najaarstrek kan het aantal oplopen tot zeventien exemplaren (Ouweneel 1987). Tot slot zij vermeld dat na de sluiting van Krammer-Volkerak in 1987 de Buizerd direct verscheen op de toen permanent drooggekomen Hellegatsplaten. Vanuit hoogspanningsmasten azen de vogels op de hier talrijk als gevolg van de leidingen vallende vogelslachtoffers.

Bruine Kiekendief

Tot 1964 was de Bruine Kiekendief in het studiegebied tijdens de maanden november tot en met februari een gewone verschijning. Tussen 1964 en 1976 viel de soort 's winters slechts incidenteel waar te nemen. Na 1976 trad herstel op. Momenteel plegen circa 10 à 15 Bruine Kiekendieven te overwinteren (Ouweneel 1988a).

Blauwe Kiekendief

Tabel II laat zien dat het excursiegemiddelde vanaf 1973 groeit. Winter 1978-1979 met gemiddeld twee waargenomen vogels per excursie scoort het hoogst. Aannemelijk is dat met het voorhanden komen van de permanent drooggevallen buitengronden langs de gesloten estuaria, aantrekkelijke voedselgebieden beschikbaar kwamen. De meeste Blauwe Kiekendieven vallen waar te nemen op de Slikken van Flakkee, de Scheelhoek, de Korendijkse Slikken en, sinds 1987, de Slikken van de Heen. Er zijn aanwijzingen dat in beide laatste gebieden Blauwe Kiekendieven groepsgewijs kunnen overnachten. Lebrecht (in Verhey 1961) vermeldt de Blauwe Kie-

Grafiek 2. Per excursie gemiddeld aantal waargenomen Blauwe Kiekendieven, Sperwers, Slechtvalken en Smellekens over 1966-1990.

Table 2. Average number of Hen Harrier *Circus cyaneus*, Sparrow Hawk *Accipiter nisus*, Peregrine Falcon *Falco peregrinus* and Merlin *Falco columbarius* observed during excursions in 1966-1990.

kendief niet vóór 1960 voor de Biesbosch. Lat-houwers (1955) vond de soort 'een vrij gewone overwinteraar' van de Korendijksche Slikken in de periode 1942-1955.

Sperwer

Het onderzoeksgebied is niet een overwinteringsterrein bij uitstek voor Sperwers. Een gemiddelde van één Sperwer per excursie wordt slechts bereikt in vijf seizoenen, waarvan er vier vallen ná 1984. In 1966-1967 en 1967-1968 leverden de excursies slechts één Sperwer voor het gehele seizoen op. Tien jaar later, tijdens de strenge en lange winter van 1978-1979 waren dit er 44 exemplaren. Uit de tabel blijkt dat herstel opreedt na 1977.

Slechtvalk

De dramatische gebeurtenissen tijdens de pestidenperiode en de opmerkelijke terugkeer van de Slechtvalk zijn bekend (Ratcliffe 1980). De gang van zaken in het Noordelijk Deltagebied vanaf circa 1960 werd onlangs beschreven (Ouweneel 1989). Het herstel lijkt nog steeds door te gaan: in 1988-1989 leverden 26 excursies twintig Slechtvalken op en 1989-1990 38 excursies 25 stuks. Daarbij ging het natuurlijk vaak om de zelfde, op een bepaalde lokatie overwinterende exemplaren, meestal op de Hellegatsplaten, Korendijksche Slikken, Slikken van Flakkee of Slikken van De Heen. Vóór 1950 was de Slechtvalk 's winters tamelijk gewoon in het gebied (in literis Lebrecht 23 oktober 1972).

Smelleken

Van alle behandelde soorten geeft het Smelleken de meest stabiele trend te zien. Over de eerste tien jaar van het onderzoekstijdvak ligt het excursiegemiddelde beneden dat van na 1975. Nadien is het beeld redelijk gelijkmatig. De meeste Smellekens werden gezien in 1983-1984 met achttien vogels uit 36 excursies tussen 1 september en 31 maart.

Torenvalk

Met de Buizerd wist de Torenvalk de meest opmerkelijke aantalgroei te realiseren. De stijging sinds 1987-1988 komt vooral op het conto van de

in april 1987 permanent drooggevalen buitengronden van het Krammer-Volkerak, waar veel Torenvalken komen jagen. Deze situatie duurt nog steeds voort: op 29 juli 1990 vielen boven het westelijke deel van de Hellegatsplaten elf jagende Torenvalken te tellen. De indruk bestaat dat deze blijkbaar gunstige voedselomstandigheden, ten goede komen aan het broedbestand in de binnendijkse landbouwpolders. Bij het droogkomen begin jaren zeventig van buitengronden langs Haringvliet en Grevelingen, ontbraken dergelijke aantalexplosies. Wellicht waren er toen gewoon minder Torenvalken.

Overige soorten

Van de overige soorten zijn alleen tegenwoordig jaarlijks Ruigpootbuizerd (*Buteo lagopus*) en Visarend (*Pandion haliaetus*) te zien. Een vast overwinteringsbastion voor de Ruigpootbuizerd is het begraasde deel van de Slikken van Flakkee, waar het aantal exemplaren kan oplopen tot vijf stuks (1985-1986). De Ventjagersplaten zijn een vaste pleisterplaats voor één tot drie Visarenden in augustus/september, niet zelden ook in het voorjaar en soms in de zomermaanden. Rode Wouwen (*Milvus milvus*) kwamen lang niet in alle seizoenen voor.

In 1987-1988 verbleef er maandenlang een exemplaar op de Slikken van Flakkee, in de nabijheid van het kadaver van een Heckrund. De laatste jaren werd twee maal een door vergiftiging omgekomen Rode Wouw gevonden bij Numansdorp. Evenmin jaarlijks vielen Zeearenden (*Haliaeetus albicilla*) waar te nemen. Winter 1983-1984 waren er maandenlang één tot twee vogels op de Veermansplaat/Slikken van Flakkee. Vooralsnog laat het zich aanzien dat de populatiegroei die deze soort thans in Europa beleeft, niet zijn weerklank krijgt in een evenredige groei van het aantal bij ons overwinterende vogels. Tot slot de vermelding dat sinds 1986-1987 de Havik (*Accipiter gentilis*) jaarlijks werd gezien. Voordien slechts één maal. Zomer 1990 verbleef een vogel op de Ambachtsheerlijkheid Cromstrijen.

Beschouwing

De auteur is er zich van bewust dat men bezwaar

De Slikken van Flakkee vormen een uitstekend overwinteringsgebied voor stootvogels.
Foto: Gerard Ouweneel.

kan hebben tegen de gevolge van methodiek en kriticiteit kan hebben op de daaraan te verbinden conclusies. Allereerst het element toevaligheid. Zoals een muizenplaag in het Oude Land van Strijen in 1967-1968 die het torenvalk gemiddelde voor dat seizoen geheel buiten de trend van die jaren brengt. Een oktoberexcursie die plaatsvindt op een prima spierwentrek, kan een seizoensgemiddelde aanzienlijk beïnvloeden. En wat te denken van een stootvogel trekdag als 18 november 1989, toen in totaal 78 stootvogels in acht soorten (waaronder een Zeearend) konden worden geregistreerd in het onderzoeksgebied, overtrekkend of pleisterend. Vervolgens is er de beperking dat de excursies niet specifiek stootvogelgericht waren en tot slot is er de immer onzekere treffkans tussen (stoot)vogel en vogelaar (Ouweneel 1988b).

Desondanks toch wat interpretaties. Niet nieuw is de constatering dat vanaf 1970-1975 de stootvogels het bestand beginnen te herstellen. Evenmin kijken wij ervan op dat enkele van de behandelde soorten, maar niet alle, tijdens de in het tijdvak vallende strenge en/of lange winters, op hogere gemiddelden komen. Belangrijk is vast te stellen dat in het Noordelijk Deltagebied thans

de beste stootvogel terreinen worden gevormd door de open, grootschalige, nieuw ingerichte buitengronden van de gesloten estuaria. Dit zijn de Scheelhoek, de Slikken van Flakkee en het Spuimondgebied. Deze gebieden hebben gemeen dat ze beschikken over een uitgestrekt door begrazing verkregen terreintype, in combinatie met een geringere oppervlakte waar de natuur zich kon ontwikkelen.

Dit samengaan geeft verschillende soorten jachtterrein en dekking. Thans zijn ook nog rijk aan stootvogels de gebieden langs het Krammer-Volkerak. Deze terreinen zijn reeds aan het dichtgroeien, zodat de voor 1991 vastgestelde aanvang met de inrichting niet te vroeg komt. Met het doel uiteindelijk te komen tot een rivierbegeleidend bostype, wijken de plannen af van hetgeen tot dusver in het Noordelijk Deltagebied werd verkozen. De Beheerscommissie Krammer-Volkerak voorziet mogelijkheden voor onder andere broedende Zeearenden en Visarenden. Voor dit bereikt wordt, zullen wij nog wel enkele tijdvakken van vijftientwintig jaar achter de rug hebben.

■ G.L. Ouweneel, Lijster 17, 3299 BT Maasdam.

Summary

Since the winter of 1956-1957, the author has counted birds of prey systematically, observed during his excursions in the northern part of the Delta, Southwest Netherlands. In this report the results of 25 years, from 1965 till 1990, have been brought together. Only four species are breeding regularly in the area: Marsh Harrier (*Circus aeruginosus*), Hobby (*Falco subbuteo*), Kestrel (*Falco tinnunculus*) and, since 1984, Buzzard (*Buteo buteo*). The Marsh Harrier increased as a breeding bird from 3-6 pairs in 1970 till 46-57 pairs in 1987. For investigating the numbers of registered migrating and wintering birds of prey, the period from 1st September till 1st April has been taken. The average number of 6 species, observed during the period mentioned in each of the 25 years, has been brought together in two tables. Buzzard and Kestrel increased remarkably after the pesticide period. Hen Harrier (*Circus cyaneus*) and Sparrow (*Accipiter nisus*) showed a slight increase. Merlin (*Falco columbarius*) is rather stable. After an absence from 1964 till 1976, the Marsh Harrier nowadays is a regular winterbird in the area, also in severe winters. During the period of 25 years a lot of changes occurred in the Dutch Delta, owing to the closure of the estuaries. The areas situated outside the dikes, nowadays extensive grassy reservations, appear to be attractive for wintering birds of prey like harriers, Peregrine Falcon (*Falco peregrinus*) and Rough-legged Buzzard (*Buteo lagopus*).

LITTERATUUR:

- Beheerscommissie Krammer-Volkerak (1989): Visie op het beheer van de drooggevalen gronden en ondiepwatergebieden in het Krammer-Volkerak, de Eendracht en het Zoommeer. In het kader van de Natuurbeschermingswet. Rapport.
- Beljersbergen, J. & A. van den Berg (1980): De Grevelingen. Kerckebosch, Zeist.
- Bruin, B.J.M. de & N.D. van Swelm (1988): Broedvogels van het Noordelijk Deltagebied in 1987. Rapport Ministerie van Landbouw en Visserij.
- Bijleveld, M. (1974): Birds of prey in Europe. Macmillan, London.
- Kuypers, J.W.M. (1974): De Beninger en Korendijkse Slikken. Rapport Deltadienst Rijkswaterstaat afdeling Milieuonderzoek.
- Lathouwers, R. (1955): Slikken Goudswaard. Rapport.
- Lebrecht, T. (1961): De vogelbevolking van de Biesbosch in de loop van het jaar. In C.J. Verhey: De Biesbosch, land van het levende water. Thieme, Zutphen.
- Lebrecht, T. (1967): De toekomst van het reservaat de 'Plaats van Scheelhoek'. De Levende Natuur 70 : 150-156.
- Meininger, P.L. (1988): Aantallen van enkele soorten broedvogels in het Deltagebied in 1987. Rapport Rijkswaterstaat, Middelburg.
- Ouweneel, G.L. (1971): De avifauna van Cromstrijen. De Levende Natuur 74 : 25-37.
- Ouweneel, G.L. (1976): Twintig jaar stootvogels in het Noordelijk Deltagebied. Het Vogeljaar 24 : 303-307.
- Ouweneel, G.L. (1978): Het voorkomen van de Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* in het Hollandsch Diep-Haringvlietgebied. Limosa 51 : 81-87.
- Ouweneel, G.L. (1981): Vermoedelijk broedgeval van Grauwe Kiekendief langs het Haringvliet. Het Vogeljaar 29 : 257.
- Ouweneel, G.L. (1982): Waarnemingen van roofvogels in het Noordelijk Deltagebied. De Levende Natuur 84 : 87-93.
- Ouweneel, G.L. (1987): Geconcentreerd jagende Buizers *Buteo buteo*. Limosa 60 : 86.
- Ouweneel, G.L. (1988a): Het overwinteren van de Bruine Kiekendief in het Noordelijk Deltagebied. Sterna 33 : 26-28.
- Ouweneel, G.L. (1988b): Het Smelleken en de waarnemingskans voor vogelaars. Het Vogeljaar 36 : 145-147.
- Ouweneel, G.L. (1989): Het voorkomen van de Slechtvalk in het Noordelijk Deltagebied. Sterna 34 : 3-5.
- Ratcliffe, D. (1980): The Peregrine Falcon. T. & A.D. Poyser, Calton.
- Sovon (1987): Atlas van de Nederlandse Vogels. Almelo.
- Stichting Natuurmonument De Beer (1970): Verslag over het jaar 1969. 's-Gravenhage.